

Vrednotenja

L. M. Škerjanc

Povprečen intelektualec gotovo nima v nobenem kulturnem področju tako malo izčiščenih pojmov kot ravno v glasbi. To je utemeljeno po eni strani z abstraktno snovnostjo, po drugi pa z neodločnim razsojanjem, ki se ne more opirati na normativne izsledke, pač pa le na jasno določnost posebnega muzikalnega čuta. Takšnega ima vsak, za glasbo dojemljiv in od nobenega drugega pomisleka vplivan človek, le da je stopnja zanesljivosti v presoji lahko bistveno različna. Prav za prav spada to že v okolje značaja in z njim zvezanega načina kretanja v posameznih umstvenih in čustvenih disciplinah ter je torej individualno pogojeno. Vendar so sorodstva tako očita, da tvorijo jasno odločene skupine somišljenikov in pripadnikov, ki ostro napadajo nasprotnike ter skušajo vplivati na mnenje širšega okrožja zanimancev ali tudi nezanimancev po zgledu političnih strank.

Vprašanje je torej, ali ima povprečen izobraženec, ki ljubi umetnost tudi brez poglobljenega ukvarjanja z njo, katero koli oporo, ki bi mu dovoljevala točno in zadovoljivo presojanje vrednot novih umetnin? Če takšnih ni, odpade zanj vsako uživanje umetnosti (kajti v bistvu je to že presojanje) ter se lahko zadovolji z mnenji strokovnjakov ali njim na las podobnih pačuhov, ki izkoriščajo njegovo neodločnost, da nasilno uveljavijo lastne načrte. S tem pa je enkrat za vselej izkopan jarek med ustvarjalcem in dojemalcem, katerega ne bodo zasužila številna globokoumna estetska razmišljanja in stilne razprave, temveč se bo zanimanec v tihi izbi zatekel k zanesljivim glasnikom lepote iz preteklosti, v javnosti pa se bodo vojevali boji za prevlado sodobnejšega sloga nad ne več tako zelo sodobnim, in sicer v nedogled, ob popolni odsotnosti vsakršnega odjemalca. Do tega stanja je ponekod, zlasti tam, kjer goji izobraženec pretirano spoštovanje do znanstvenih pojmov, že prišlo in je širši krog svojedobnih umetnostnih zanimancev skopnel v kopico preplašenih prijateljev brez zaledja. Strah pred neosnovano in strokovnjaško neutemeljeno sodbo je tolikšen, da zatre vsako trezno in po naravni umetnostni nagnjenosti upravičeno vrednotenje ter kaže večina sicer resničnih ljubiteljev glasbe le konvencionalno ali vplivano zanimanje, svoje iskreno mnenje pa skrbno prikriva, da se ne bi izročili morebitnemu zasmehovanju ali pa tudi le sumu pomanjkljive naobrazbe. Takšen snobizem je zajel tudi veliko večino našega izobraženstva, kateri je posečanje koncertov, razstav in predavanj postalo zgolj muka, tribut domnevni kulturnosti, žrtev na oltar abstraktnega, nikomur potrebnega, nikomur jasno predočenega in vedno v kopreno tajinstvenosti zakritega strokovnjaškega pojma, kult fikcije.

Vendar ni treba, da bi moralo biti temu tako. Dejansko je takšno zgolj pasivno zadržanje umetnostnih dojemalcev in odjemalcev mnogokje neznano, zlasti pa nepredstavljivo tam, kjer je povprečni ljubitelj umetnosti ohranil zdrav odnos in nepokvarjeno razsodnost do umetnostnih dejanj in naporov posameznih pre-

destiniranih ustvarjalcev, kakor so ga znali ohraniti zlasti romanski narodi. V ozračju metafizične spekulativne filozofije so dopustne vsakršne zablode, da jih le ščiti oklep miselne logičnosti, četudi nima nobene zveze z realnim ali celo estetskim svetom. Narodi, podvrženi razmišljanju o transcendentnih in vekovitih abstrakcijah, ne bodo nikdar trezno in ostro presojali stvaritev tostranskega človeškega uma, sluteč v vsaki njegovi pojavi tvorno vmes-poseganje višjih, neznanih, a tem bolj učinkovitih sil. Zato so podvrženi neštetim prevaram in zmotam, iščoč pot k večnim resnicam, pri čemer se ne morejo (in v bistvu niti ne smejo) zanašati na presojo iz nagonških čustev, četudi so prav ta edino gibalo človeške tvornosti, pač pa obožujejo miselno logiko, do kamor pač seže. Od tam dalje pa se oklepajo razodetja, ne zavedajoč se pri tem nepremostljivega razkola med obema. V to smer so zagledani skoraj brezizjemno prebivalci Srednje Evrope, katere je morda privedlo do tod nepreračunljivo in nikoli popolnoma zadovoljivo podnebje, medtem ko imajo južnjaki dokaj bolj realno razvit čut za duhovna javljenja ter jih presojajo z zdravim, nepodkupljivim nagonom. Zato gre pri njih umetnost svoja trdno začrtana razvojna pota ter so pojavi pretiravanja, zaverovanosti v formulistično togost redki, za splošni potek umetnostnega razvoja brezpomembni dogodki, slast eksaltiranih posameznikov. Temu nasproti se severnjaki kar preveč oklepajo sosledja miselne logike, misleč, da že sama zadošča za prepričevalnost umetnine. Pri tem prezro, da prihaja ravno najčistejša logika, matematika, do popolnoma neizpodbitnih zaključkov, ki za realno življenje — in samo iz takšnega se porajajo umetnostna dejanja — nimajo pravega pomena, niti niso zanje kakor koli uporabni. Ni dvoma, da vsaj v področju umetnosti, sama logična soslednost ne more služiti oživetvorjenju idej, njihovi presaditvi na realna tla, na katerih se gibljejo vsi čustveni in umstveni človeški izsledki, vezani nanje s svojim poreklom in namenom. Kajti slednjič jim ne moremo prisojati transcendentnih lastnosti, ako jim priznamo izvor v naši, zemeljsko pogojeni konstituciji, razen če veljajo metafizični vplivi; poleg tega pa je njihov namen bistveno tostranski, ker jih za pomen v onstranskosti ne bi vedeli oblikovati in nam pogoji metafizičnega obstoja niso znani. Utegnili bi torej z nadaljevanjem umstvenega in umetnostnega dela prav tako škoditi kot koristiti v bodočnosti in bi iz opreznosti bilo priporočljivo, opustiti vsakršne poskuse prodiranja v neznani svet; temu pa se protivi naravna vedoželjnost in težnja k novim izraznim sredstvom, skratka, motor umetnostnega ustvarjanja, ki slednjič ni drugo, kot iskanje objektivizacije individualnega občutja. Sredstvo takšnega iskanja pa je umetnostna tvarina, v glasbi tonska gmota, iz katere skuša ustvarjalec, ako je iskren, zgnesti prepričljiv, jasen in njegovim osebnim čustvom ustrezajoč lik, čigar zakonitost potez se sklada z obče veljavnimi in v naravnem estetskem čutu obsežnimi likovnimi normami. Temu nasproti pa posname šarlatan le zunanji videz umetnine, jo prepleska z barvami, ustrezajočimi njegovi samovoljnosti in želji po samoniklosti, in napolni s puhlostjo svoje namišljene domiselnosti, poslužujoč se pri tem vzorca, čigar stereotipnost je za njegovo miselnost prav tako značilna,

kakor je bila za vzorec neizbirčnost sredstev. Tako nastajajo paumetnine, katerih nevešči raziskovalec ne more ločiti od resničnih, ako se ne prepusti brez preudarka zgolj nagonski presoji; dejansko je razlika med njimi izsledljiva le skrajno kritičnemu in tenkovestnemu preiskovalcu, ki zna odstraniti lošč, kajti vsaka neiskrena tvorba ima ranljivo mesto, kjer se pokaže pravo lice spake, najsi je pogojeno v tehniki ali v izrazu.

Močno je razširjena domneva, da so sredstva, katerih nepričakovosti se zavedamo, dejansko vedno nova. Tej prevari podlegajo posebno radi umetnostni adepti v prešernem zadoščenju, da se jim bo posrečilo brez posebnega truda nadkriliti vzornike in jih dovesti do molka. Oster pogled v umetnostni razvoj pa nas pouči o nasprotnem; celotno število izraznih sredstev je točno omejeno ter ne obsega več kot permutacije določenega števila prvobitno obstoječih, je torej izračunljivo; ni slučaj, da so se našli v glasbi sebičneži, ki so jih do kraja izračunali (J. M. Hauer). Uspeh tega monumentalnega napora je bil ničev, kajti nobenemu ustvarjalcu ni šlo za tem, da izrabi vsa zvočna sredstva, pač pa da iz njih izbira za svojo izrazno voljo najprikladnejša, pri čemer se ne more posluževati drugega tabelaričnega stava kot tistega, katerega nosi v srcu. Tega pa si ne more pri-skrbeti po srečno izbranem knjižnem seznamu (ki bi ga za vedno odrešil nadaljnega premišljevanja in mu omogočil plodnost), temveč ga prinese s seboj na svet, kot doto zemeljskih, čeprav neraziskanih sil, katere ga usposabljaajo k tvornosti. Ker doslej ni bil izrabljen niti odstotek vseh možnih zvočnih kombinacij, ni nobene potrebe po novih tonskih sistemih; še več! že obstoječi stav nudi mojstrovalcem in prejemnikom tolikšne težave, da ni niti domala ukročen, kaj šele izčrpan, kakor dokazujejo vsak dan nanovo porajajoče se umetnine, enigmata občudovalcev in prezirnikov, prečesto tudi uganke tvorcem samim.

Še zmotnejše je mnenje, da sodobnikom ne pripada pravica ali sposobnost presoje sočasno nastajajočih tvorb ter da je treba prepustiti zgodovini dokončno sodbo o vrednotah v novih delih. To bi se reklo, zanašati se na abstrakten pojem, kateremu naj bi bila podeljena od tajinstvene sile zagonetna oblast, razlikovati zrno od plevela. Klavrno bi bilo, ako bi se kmetič zatekel k njim in nehal pleti, v slepi veri, da bo potek dogodkov sam po sebi rešil setev pred plevami, češ, kar je dobro, pride kljub oviram na dan. Zgodovina ne navaja nobenih dokazov za svoje objektivno ravnanje, niti ji tako delo ni bilo kdaj poverjeno. Zgodovinarji so prav tako podvrženi osebnim čustvom simpatije in antipatije kakor sodobniki (med katerimi je mnogo zgodovinarjev) in nikjer ni jamstva za njihovo nadčloveško nepristranost. Prav nasprotno! Pogled v razvoj dogodkov nam jasno kaže krivičnost zgodovinskega sosledstva, ki je oškodovalo marsikaterega tvorca v korist malopomembnega posnemalca. H kulturnemu priboru povprečnega izobraženca spada danes pojem o Shakespeareju. Kdo pa se spomni njegovega vzornika Marlowea ali pa predhodnikov njegovih dram, zgledov njegove dikcije iz žive okolice in iz zgodovine? Zajel je njihove vrline in napake, združujoč jih v enkratni, koncentrirani sili, toda zato niso nič manj domiselni, nič manj upo-

števanja vredni. Koliko umotvorov je pozabljenih, nikdar izvajanih, nikoli cenjenih, koliko pa jih je postalo plen ognja, trohnobe in drugih naravnih dogodkov, ne da bi s tem njihova vrednost bila opredeljena; nikdar ne bodo prišli v poštev pri naštevanju kulturnih vrednot človeštva, in vendar nam danes ni niti malo znana stopnja njihovega vplivanja na ohranjene nam umetnostne dobrine. Že iz tega premisleka je prepustitev vrednotenja zgodovini nesmiselno in celo krivično, ako ne prav žaljivo za vse tiste, ki se resno trudijo za prospeh svojega kulturnega območja. Nadalje pa je tudi le izgovor bojazljivca, ki se v dvomljivih primerih ne drzne s sodbo na dan, četudi je v srcu in občutju že trdna, strah pred strahovalci javnega mnenja in pred sumom nepopolnosti. Slednjič je tudi nezaupanje v lastno razsodnost, končna stopnja omahljive malodušnosti, ki ne veruje niti lastnemu jazu, pač pa se želi postaviti poleg njega kot njegov vodnik, uravnavatelj in popravljaec, čigar dvooblična glava zre plaho na obe strani v strahu, da se kjer koli ne izpostavi z nepremišljeno in nepretehtano mislijo, in rada žrtvuje opreznosti vso samostojno razsodnost.

Kamor koli se ozremo po našem kulturnem življenju, vsepovsod vidimo sledove takšnega ravnanja in, po drugi strani, zlorabo te značilne šibke poteze. Medtem ko se v krajih razvite umetnostne razsoje dojemalci prepuščajo vplivu novih umetnin, sodeč jih po trdno uvrščenih estetskih predstavah, sprejema naš človek z ohlapno mlahavostjo in vdano vse, pri čemer niti ne želi (iz nepotrebne vaške sramežljivosti) izraziti svoje mnenje, temveč privoli v to, da ga prepričljiv „strokovnjak“ uveri o veljavnosti kontrarno nasprotnega mišljenja. Posledice so v bistvu nedogledne ter zlasti kvarne za mlade, vplivom prepuščene duše. Medtem ko starejši dojemalec nosi v sebi, četudi skrivaj, od poprejšnjih vplivov oblikovano sodbo, se novinec brez oklevanja prepusti prvemu vtisu. V neodkritem, varanem in s tem varajočem postopku naše inteligenčne plasti je kal nadaljnjega ribarjenja v kalnem, katero izkoriščajo premeteni izkoriščevalci nepoučenosti in nesamostojnosti.

Dejanski umetnostni napor nimajo nič skupnega z vsakdanjimi borbenimi gesli, kajti njihovo udejstvovanje se vrši na vršinah, ki so od dnevnega življenja prav tako oddaljene kot od metafizike, ravno ker imajo svoje izvore v idejnem svetu, čigar pogoji so realni. Zato zanje tudi ne veljajo slogovne šablone, katerih obstoj doženejo zgodovinarji navadno post festum. Delo po vzorcih obstaja v vsaki slogovni opredeljenosti in ni v atonalni glasbi nič manj šablonsko kot v tonalni. Še skoraj nasprotno: dosledno izogibanje vsemu, kar spominja na znan obrazec, je v bistvu tudi šablona, samo negativistična in torej toliko bolj omejena in strožja. Ako je posnemanje dognanih, recimo klasičnih vzorov plagiat, potem je dosledno nasledovanje tem nasprotnih zgledov prav to, samo da so nam predloge morda manj znane, kar pa ne zmanjša njihove skupnosti. Sploh je primerjava znanega z neznanim individualno početje, ker je zaklad spoznanj pri vsaki osebnosti različen. Zgledovanje po dobrih vzorih je od nekdaj veljalo kot najuspešnejše učilo: prav tako ne more ravnanje z neznanimi ali celo slabimi primeri

roditi drugega kot propast dobrega okusa, znanja in obvladovanja stvarine ter se more pripetiti le zavedenim in lastnim zmožnostim nezaupajočim posnemalcem. Edino v umetnosti možno in upravičeno geslo je iskrenost. Oživotvorjenje te naloge pa spada gotovo med najplemenitejše, najpomembnejše, pa tudi najtežje težnje umetnostnih prizadevanj vseh resnobnih, svojega vzvišenega poslanstva zavedajočih se tvorcev, katerim so govorniški slogani bili prav malo mar in bojna gesla spričo vsesplošne pomembnosti lastnega dela zoprna. (Konec prih.)

Dva odlomka

Marja Boršnik-Škerlak

ŠKIS

Slonela je ob peči in se omotično pregibala v bokih. On je stal pri mizi, z rokami se je krčevito opiral na naslonjalo in jo motril z nepremičnim, srim pogledom. Čutila je, da ne bo mogla premagati teh neizprosnih oči. Rahel tok jo je oplazil. V ušesih ji je šumelo, brezčutna roka jo je grabila za grlo. Njegov pogled je bil vedno nasilnejši, ni je več bolel, rezal jo je. V hipu je bliskovito porinil stol proti njej. Bila je napeta ko lok. Toda on je obstal.

Zasmejala se je skoraj brezumno. Vse je omahnilo v njej.

„Čemu ta smeh?!“

„Kaj misliš, da ne vem?“

„Kaj veš?“

„Še malo, pa bi bila ob pamet.“

„Dvomim.“

„Tako čuden je bil tvoj obraz ... Strašen ... znan ... Kdaj sem ga že srečala!“

Ko je še živel oče, so domači vsak večer igrali tarok pozno v noč. Nisem še štela pet let, pa sem že poznala vrednost vsake karte in tudi igri sem že sledila. Živela sem z mamo: usoda njene igre me je bolela, kot bi bila moja lastna. Opazovala sem različne karte. Nekatere sem pustila čisto vnemar, druge spet sem podrobno motrila in čim bolj sem skušala predreti v njih svet, tem bolj se mi je zdel ta svet tajinstven in nerazumljiv. Kaj tiči za tem Mondom — tako močan je, in vendar tako slaboten pred Škisom. In Pagat! Majhen in ubog, pa če mu uspe, kako mogočen postane.

Kadar je mama dobila Pagata, je bila zame ena sama napeta muka. Če je premagal neštete nevarnosti in ostal živ do zadnje poteze, sem zmagoslavno triumfirala; toda ponavadi je prej kje poginil, kajti mama je bila dovolj raztresena, da ni pazila tolikanj na mojega ljubljenca, kot na pogovor s Tetko. Oh, ta Tetka, ko bi vedela, kako hudo mi je za Pagata in za mamo, ki si zna tako malo pomagati! Nikoli mi ni bila Tetkina žlobudravost tako napoti kot pri kartah.